

## **БОЖХОНА АУДИТИНИНГ ИҚТИСОДИЙ МАЗМУНИ ВА ТОВАРЛАР ЧИҚАРИБ ЮБОРИЛГАНДАН КЕЙИНГИ НАЗОРАТ ТИЗИМИДАГИ ЎРНИ**

*Шоимқулов Рахмонқул Улуғмуратович,  
Божхона қўмитаси Ташиқи иқтисодий фаолият  
илмий маркази етакчи илмий ходими,  
e-mail: [raxmonqul\\_shoimqulov@mail.ru](mailto:raxmonqul_shoimqulov@mail.ru)*

**Аннотация:** Мақолада божхона аудитининг иқтисодий мазмуни ва унинг товарлар чиқариб юборилгандан кейинги назорат тизимидаги ўрни тадқиқ этилган. Божхона аудити декларация, шартнома, инвойс, банк, бухгалтерия, омбор ва солиқ маълумотларини ўзаро солиштириш орқали ташқи иқтисодий фаолият иштирокчисининг қонунчилик талабларига риоя этиш даражасини баҳоловчи ҳисоб-таҳлилий механизм сифатида асосланган. Миллий қонунчилик ва халқаро манбалар таҳлили асосида божхона аудитини хавфларни бошқариш ва аудит далиллари билан боғлаш бўйича илмий хулосалар ишлаб чиқилган.

**Калит сўзлар:** Божхона аудити, товарлар чиқариб юборилгандан кейинги назорат, аудит далиллари, божхона қиймати, ТИФ ТН, қонунчилик талабларига риоя этиш даражаси, камерал аудит, сайёр аудит, маслаҳатчи-аудитор, хавфларни бошқариш.

## **ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ТАМОЖЕННОГО АУДИТА И ЕГО МЕСТО В СИСТЕМЕ КОНТРОЛЯ ПОСЛЕ ВЫПУСКА ТОВАРОВ**

*Шоимқулов Рахмонқул Улуғмуратович,  
Ведущий сотрудник Научного центра внешнеэкономического  
деятельности Таможенного комитета,*

**Аннотация:** В статье исследуются экономическое содержание таможенного аудита, его место в системе контроля после выпуска товаров, а также значение в риск-ориентированном таможенном администрировании. Таможенный аудит обоснован как учетно-аналитический механизм оценки соблюдения требований таможенного законодательства участниками внешнеэкономической деятельности путем сопоставления сведений грузовых таможенных деклараций, внешнеторговых контрактов, инвойсов, банковских платежей, бухгалтерских, складских и налоговых данных. На основе анализа национального законодательства и международных источников сформулированы научные выводы о взаимосвязи таможенного аудита с управлением рисками и аудиторскими доказательствами.

**Ключевые слова:** таможенный аудит, контроль после выпуска товаров, аудиторские доказательства, таможенная стоимость, ТН ВЭД, уровень соблюдения требований законодательства, камеральный аудит, выездной аудит, консультант-аудитор, управление рисками.

## **Кириш**

Жаҳон иқтисодиётида ташқи савдо ҳажмининг ортиши, халқаро таъминот занжирларининг мураккаблашиши, рақамли савдо операцияларининг кенгайиши ва товарларни божхона расмийлаштирувидан қисқа муддатларда чиқаришга бўлган талаб божхона назорати тизимида янги ёндашувларни талаб этмоқда. Товарларни декларациялаш ва божхона расмийлаштирувидан ўтказиш жараёнларида амалга ошириладиган анъанавий назоратдан фарқли равишда, замонавий божхона маъмуриятчилигида назоратнинг муҳим қисми хавфга асосланган кейинги назорат ва божхона аудити механизмлари орқали амалга оширилмоқда.

Халқаро амалиётда мазкур жараён post-clearance audit атамаси билан ифодаланади. Мазмунан у товарлар чиқариб юборилгандан сўнг амалга

ошириладиган, ташқи иқтисодий фаолият иштирокчисининг божхонага тақдим этган маълумотларини тижорат, молиявий ва ҳисоб ҳужжатлари асосида текширишга қаратилган божхона аудити шакли ҳисобланади. Жаҳон савдо ташкилотининг Савдони соддалаштириш тўғрисидаги битимида ҳар бир аъзо давлат товарлар чиқариб юборилгандан кейинги аудит учун шахс ёки юкни хавфга асосланган тарзда танлаши, аудит натижаларини шахсга маълум қилиши, аудитдан олинган маълумотлар маъмурий ёки суд жараёнларида ишлатилиши мумкинлиги, аудит натижаларидан хавфларни бошқаришда фойдаланиш тавсия этилиши белгиланган.<sup>1</sup>

Божхона аудити ташқи савдони соддалаштириш ва божхона қонунчилигига риоя этилишини таъминлаш ўртасидаги мувозанатни сақлаш воситаси ҳисобланади. Чунки декларациялаш ва божхона расмийлаштируви жараёнида барча товарлар ва ҳужжатларни ялпи текшириш товарлар ҳаракатини секинлаштиради, тадбиркорлар учун маъмурий юкни оширади ва божхона органлари ресурсларидан самарасиз фойдаланишга олиб келади. Аксинча, товарлар чиқариб юборилгандан кейинги аудит божхона органларига паст хавфли товарларни божхона расмийлаштирувидан қисқа муддатларда чиқариш, юқори хавфли операцияларни эса кейинги босқичда ҳужжатлар, ҳисоб маълумотлари ва иқтисодий таҳлил асосида чуқур текшириш имконини беради.

Ўзбекистонда ҳам божхона аудити институтини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Вазирлар Маҳкамасининг 2025 йил 6 ноябрдаги 700-сон қарори билан божхона аудитини ўтказиш тартиби, камерал ва сайёр аудит шакллари танлаш, божхона органлари ахборот дастурлари маълумотлари таҳлили натижасида аниқланган хавф даражалари асосида аудит шаклини белгилаш масалалари тартибга солинган.<sup>2</sup> Президентнинг 2025 йил 17 декабрдаги ПФ-250-сон Фармонида эса божхона аудитини ривожлантириш, “маслаҳатчи-аудитор” тамойилини жорий этиш,

<sup>1</sup> Agreement on Trade Facilitation. [https://www.wto.org/english/docs\\_e/legal\\_e/tfa\\_e.htm](https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/tfa_e.htm)

<sup>2</sup> “Божхона соҳасидаги айрим тартиб-таомилларни янада такомиллаштириш тўғрисида” ВМК-700-сон қарор. 06.11.2025. <https://lex.uz/docs/7816457>  
<https://confirms.com/>

аудит натижалари бўйича ижобий баҳоланган тадбиркорларни рағбатлантириш ва салбий баҳоланган субъектларнинг кейинги ташқи савдо операцияларида юқори хавф даражасини инобатга олиш белгиланган.<sup>3</sup>

Шу муносабат билан божхона аудитининг иқтисодий мазмунини очиб бериш, уни товарлар чиқариб юборилгандан кейинги назорат тизимидаги ўрни билан боғлаш ҳамда мазкур аудит шаклини 08.00.08 - “Бухгалтерия ҳисоби, иқтисодий таҳлил ва аудит” ихтисослиги нуқтаи назаридан илмий асослаш долзарб ҳисобланади.

### **Адабиётлар шарҳи ва манбалар таҳлили**

Божхона аудитини ўрганишда маҳаллий ва хорижий манбаларни икки гуруҳга ажратиш мақсадга мувофиқ.

Биринчи гуруҳни миллий ҳуқуқий ва илмий манбалар ташкил этади. Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодекси божхона назорати, декларациялаш, божхона тўловлари ва товарларни божхона расмийлаштирувидан ўтказишнинг умумий ҳуқуқий асосларини белгилайди. Божхона аудитининг махсус тартиби Вазирлар Маҳкамасининг 2025 йил 6 ноябрдаги 700-сон қарори билан тасдиқланган низомда тўлиқ акс эттирилган. Унда “Божхона аудити” тизими орқали маълумотлар таҳлилидан келиб чиқиб, камерал ёки сайёр аудит шаклини танлаш, камерал аудит натижалари асосида сайёр аудитга ўтиш, ҳужжатларни тақдим этмаслик ва товар сақланадиган жойларга чиқиб текшириш зарурати каби ҳолатлар аудит шаклини белгилашда муҳим мезон сифатида кўрсатилган.<sup>4</sup>

Миллий илмий манбалардан Ш.Ў.Азизовнинг божхона аудити методологиясига бағишланган мақоласи алоҳида аҳамиятга эга. Унда божхона аудитини ташкил этиш ва ўтказиш бўйича ривожланган Шарқий Осиё давлатлари тажрибасида самарали қўлланилаётган методология ва уни Ўзбекистонда қўллаш имкониятлари таҳлил қилинган. Мақолада ташқи

<sup>3</sup> “Божхона маъмуриятчилиги ва ташқи савдо тартиботларини янада соддалаштириш ва самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПФ-250-сон Фармони.17.12.2025  
<https://lex.uz/docs/7934915?ONDATE=01.09.2026>

<sup>4</sup> Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодекси. <https://lex.uz/docs/2876354>  
[https:// confirms.com/](https://confirms.com/)

савдо, экспорт, импорт, божхона расмийлаштируви, божхона назорати, божхона аудити, товар божхона қиймати, транзакция, божхона декларацияси ва божхона тўловлари асосий тушунчалар сифатида белгиланган. Бу эса божхона аудитини фақат ҳуқуқий назорат эмас, балки ташқи савдо операцияларининг иқтисодий мазмунини баҳоловчи аудит механизми сифатида кўриш заруратини кўрсатади.<sup>5</sup>

Иккинчи гуруҳни хорижий ва халқаро манбалар ташкил этади. Жаҳон божхона ташкилоти товарлар чиқариб юборилгандан кейинги божхона аудити бўйича қўлланмасида ушбу аудитни товар чиқариб юборилгандан кейин ташқи иқтисодий фаолият иштирокчисининг тижорат маълумотлари, савдо шартномалари, молиявий ва номолиявий ҳисоб ёзувлари, товар қолдиқлари ва бошқа активларини тизимли текшириш жараёни сифатида таърифлайди. Ушбу ҳужжатда мазкур аудитнинг асосий мақсади тадбиркорнинг қонунчилик талабларига риоя этиш даражасини баҳолаш ва яхшилаш экани қайд этилган.<sup>6</sup>

Жаҳон божхона ташкилотининг “Хавфларни бошқариш бўйича қўлланма” ҳужжатида хавфларни бошқариш замонавий божхона маъмуриятчилигининг асосий тамойилларидан бири сифатида кўрсатилган. Унда хавфларни бошқариш ташкилий қарор қабул қилишни самарали қилиш, юқори хавфли юклар, йўловчилар ёки транспорт воситаларини аниқлаш, паст хавфли операцияларни соддалаштириш ва божхона ресурсларини мақсадли йўналтириш учун зарурлиги таъкидланади.<sup>7</sup>

Жаҳон банкининг товарлар чиқариб юборилгандан кейинги божхона аудити бўйича амалий қўлланма қўлланмаси божхона аудитини жорий этишда ҳуқуқий асос, институционал тузилма, сифат назорати, ҳужжатлаштириш, хавф асосида танлаш, аудитни режалаштириш ва

<sup>5</sup> Божхона аудити методологиясини ривожланган Шарқий Осиё давлатлари тажрибаси асосида ўрганиш ва уни Ўзбекистонда қўллаш имкониятлари. <https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/Azizov.pdf>

<sup>6</sup> Guidelines for Post-Clearance Audit <https://www.wcoomd.org/en/topics/enforcement-and-compliance/instruments-and-tools/guidelines/pca-guidelines.aspx?p=1>

<sup>7</sup> WCO Customs Risk Management Compendium. <https://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/risk-management-compendium.aspx?stf=1>  
[https:// confirms.com/](https://confirms.com/)

натижаларни умумлаштириш каби босқичларни қамраб олади. Ушбу қўлланма божхона аудитини амалиётга татбиқ этишда нафақат назорат, балки бошқарув ва методологик ёндашув зарурлигини кўрсатади.<sup>8</sup>

Д.Уиддоусоннинг божхона хавфлари ва қонунчилик талабларига риоя этишни бошқариш бўйича тадқиқотлари ҳам мазкур мавзу учун муҳим назарий асос ҳисобланади. Унинг “Managing Customs Risk and Compliance: An Integrated Approach” мақоласида божхона хавфлари ва қонунчилик талабларига риоя этишни бошқаришни ягона интеграциялашган тизим сифатида қараш зарурлиги асосланган. Бу ёндашув божхона аудитини фақат хавфли субъектларни аниқлаш воситаси эмас, балки тадбиркорларнинг қонунчилик талабларига ихтиёрий риоя этиш даражасини оширишга хизмат қилувчи механизм сифатида баҳолаш имконини беради.<sup>9</sup>

Шунингдек, Хитой амалиёти мисолида роботлаштирилган жараёнларни автоматлаштириш технологияларини товарлар чиқариб юборилгандан кейинги божхона аудитида хавф маълумотларини таҳлил қилишда қўллаш бўйича тадқиқотлар мавжуд. Унда бундай аудит корхоналарнинг импорт-экспорт ҳужжатлари, бухгалтерия китоблари, молиявий ҳисоботлари ва бошқа маълумотларини масофавий ва рақамли таҳлил қилиш орқали амалга оширилиши, роботлаштирилган жараёнларни автоматлаштириш ва сунъий интеллект технологиялари эса хавф маълумотларини йиғиш, тозалаш, таҳлил қилиш ва ҳисобот тайёрлаш жараёнини автоматлаштириши мумкинлиги қайд этилган.<sup>10</sup>

### **Тадқиқот методологияси**

Мақолада божхона аудитининг иқтисодий мазмунини очиб бериш учун тизимли таҳлил, қиёсий таҳлил, ҳуқуқий таҳлил, иқтисодий таҳлил,

<sup>8</sup> Post Clearance Audit: Reference and Implementation Guide.

[https://documents1.worldbank.org/curated/en/966521468148156174/pdf/832820WP0ENGLI0Box0382083\\_](https://documents1.worldbank.org/curated/en/966521468148156174/pdf/832820WP0ENGLI0Box0382083_)

<sup>9</sup> Managing Customs Risk and Compliance: An Integrated Approach.

<https://www.worldcustomsjournal.org/article/116418-managing-customs-risk-and-compliance-an-integrated-approach>

<sup>10</sup> Can Robotic Process Automation Technology Enable Risk Data Analysis for Customs' Post-Clearance Audit: A China Customs Case Study. <https://www.worldcustomsjournal.org/article/88821-can-robotic-process-automation-technology-enable-risk-data-analysis-for-customs-post-clearance-audit-a-china-customs-case-study>  
[https:// conferns.com/](https://conferns.com/)

умумлаштириш, гуруҳлаш ва логик моделлаштириш усуллари билан фойдаланилди. Миллий ҳуқуқий манбалар хорижий стандартлар билан қиёсланиб, божхона аудитининг умумий назорат тизимидаги ўрни аниқланди.

### **Натижалар ва муҳокама**

#### **Божхона аудитининг иқтисодий мазмуни**

Божхона аудитининг иқтисодий мазмунини тўғри очиб бериш учун уни фақат “текширув” ёки “назорат” тушунчалари билан чеклаб бўлмайди. Божхона аудити ташқи иқтисодий фаолият иштирокчисининг импорт ёки экспорт операцияси бўйича тақдим этган божхона маълумотларини унинг молия-хўжалик фаолиятига оид ҳужжатлари билан солиштириш орқали иқтисодий ҳаққонийликни баҳолайди.

**Божхона аудитида асосий объект** – товарнинг ўзи эмас, балки товар билан боғлиқ иқтисодий операция ҳисобланади. Ушбу операцияда товарнинг қиймати, ТИФ ТН коди, келиб чиқиш мамлакати, шартномадаги қиймати, банк тўлови, бухгалтерия кирими, омбор ҳаракати, электрон ҳисобварақ-фактураси ва кейинги реализацияси ўзаро боғланган ҳолда таҳлил қилинади.

Шу сабабли божхона аудити қуйидаги иқтисодий саволларга жавоб бериши керак:

товар қиймати ҳақиқатда тўланган ёки тўланиши лозим бўлган нархга мосми;

товарнинг ТИФ ТН коди унинг таркиби, хусусияти ва вазифасига мосми;

келиб чиқиш сертификати товарнинг ишлаб чиқарилган мамлакатини тасдиқлайдими;

имтиёз ёки тариф преференцияси қонуний ва мақсадли қўлланганми;

шартли чиқарилган товарлар белгиланган шартларга мувофиқ ишлатилганми;

банк тўловлари контракт, инвойс ва божхона юк декларацияси маълумотларига мувофиқми;

товар бухгалтерия ва омбор ҳисобида тўғри акс эттирилганми;  
солиқ ҳисоботлари ва электрон ҳисобварақ-фактуралар божхона юк декларацияси маълумотларини тасдиқлайдими.

Ушбу саволлар божхона аудитининг 08.00.08 ихтисослиги билан боғлиқлигини ҳам кўрсатади. Чунки бу ерда асосий эътибор божхона тўловларини ундиришга эмас, балки аудит далиллари, бухгалтерия маълумотлари, молия-хўжалик ҳужжатлари ва иқтисодий таҳлил асосида божхона маълумотларининг ишончлилигини баҳолашга қаратилади.

### **Товарлар чиқариб юборилгандан кейинги назорат тизимида божхона аудитининг ўрни**

Товарлар чиқариб юборилгандан кейинги назорат тизимида божхона аудити муҳим ўрин тутди. Чунки товарлар декларацияланиб, божхона расмийлаштирувидан ўтказилаётган жараёнда божхона органи барча бухгалтерия ёзувлари, банк операциялари, омбор ҳаракати ва кейинги реализация маълумотларини тўлиқ баҳолаш имкониятига эга бўлмаслиги мумкин. Товарлар чиқариб юборилгандан кейин эса ушбу маълумотларнинг барчасини ўзаро солиштириш имконияти юзага келади.

Жаҳон савдо ташкилотининг Савдони соддалаштириш тўғрисидаги битимида товарлар чиқариб юборилгандан кейинги божхона аудити натижаларидан хавфларни бошқариш тизимида фойдаланиш тавсия этилган. Мазкур ёндашувга кўра, божхона аудити фақат олдин амалга оширилган операцияларни текшириш воситаси эмас, балки келгусидаги божхона назоратини тўғри йўналтириш, юқори хавфли ташқи иқтисодий фаолият иштирокчиларини аниқлаш ва паст хавфли субъектларга нисбатан назорат тартибларини соддалаштириш учун муҳим маълумот манбаи ҳисобланади.

Жаҳон божхона ташкилоти хавфга асосланган товарлар чиқариб юборилгандан кейинги божхона назорати ёндашуви божхона маъмуриятларига мавжуд ресурсларни самарали тақсимлаш, ташқи иқтисодий фаолият иштирокчилари билан ўзаро манфаатли ҳамкорликни шакллантириш ҳамда тадбиркорларни божхона қонунчилиги талабларига

ихтиёрий риоя этишга рағбатлантириш имконини беришини таъкидлайди. Демак, божхона аудити жазоловчи назорат воситаси сифатида эмас, балки тадбиркорларни қонунчилик талабларига ихтиёрий риоя этишга ундайдиган, ишончли ташқи иқтисодий фаолият иштирокчилари учун назорат юкини камайтирадиган ва хавф даражаси юқори субъектларни манзилли аниқлашга хизмат қиладиган ҳисоб-таҳлилий механизм сифатида баҳоланиши лозим.

Ўзбекистонда ПФ–250-сон Фармонда “маслаҳатчи-аудитор” тамойили, аудит натижалари бўйича ижобий баҳоланган тадбиркорларни рағбатлантириш ва салбий баҳоланган тадбиркорларнинг кейинги ташқи савдо операцияларида юқори хавф даражасини инобатга олиш белгилангани ушбу халқаро ёндашув билан мазмунан уйғун ҳисобланади.

### **Божхона аудити ва хавфларни бошқариш ўртасидаги боғлиқлик**

Божхона аудити хавфларни бошқариш тизимидан ажралган ҳолда самарали ишлай олмайди. Агар аудит объектлари тасодифий ёки фақат формал асослар билан танланса, божхона органлари ресурслари паст хавфли субъектларга сарфланиши, юқори хавфли операциялар эса эътибордан четда қолиши мумкин.

Шунинг учун божхона аудитига танлашда қуйидаги хавф индикаторларини ҳисобга олиш мақсадга мувофиқ:

божхона қиймати бўйича хавф;

ТИФ ТН кодини нотўғри қўллаш хавфи;

товар келиб чиқиши сертификати бўйича хавф;

имтиёз ва тариф преференцияларидан нотўғри фойдаланиш хавфи;

шартли чиқарилган товарлардан мақсадли фойдаланмаслик хавфи;

валюта-банк операциялари бўйича номутаносиблик хавфи;

солиқ, бухгалтерия ва омбор маълумотлари ўртасидаги фарқлар;

олдинги аудит ва божхона назорати натижалари.

Жаҳон божхона ташкилотининг “Хавфларни бошқариш бўйича қўлланма”сида хавфларни бошқариш замонавий божхона маъмуриятчилигининг муҳим тамойилларидан бири сифатида талқин этилиб,

хавфларни баҳолаш, хавф профилларини шакллантириш ва назорат объектларини манзилли танлаш воситалари юқори хавфли товарлар, ташқи иқтисодий фаолият иштирокчилари ҳамда операцияларни аниқлашда муҳим аҳамиятга эга экани таъкидланади. Бу эса божхона аудитида хавфларни алоҳида-алоҳида эмас, балки ягона ҳисоб-таҳлилий ёндашув асосида умумлаштириш, яъни интеграл хавф индексини шакллантириш заруратини асослайди.

Божхона аудитининг иқтисодий мазмунини янада аниқ ифодалаш учун уни қуйидагича таърифлаш мумкин:

Божхона аудити – товарлар чиқариб юборилгандан кейин ташқи иқтисодий фаолият иштирокчисининг божхона декларациялари, ташқи савдо шартномалари, инвойслари, банк тўловлари, бухгалтерия регистрлари, омбор ҳужжатлари, солиқ ҳисоботлари ва бошқа аудит далилларини ўзаро солиштириш орқали божхона қиймати, ТИФ ТН коди, товар келиб чиқиши, имтиёзлар, шартли чиқарилган товарлар ва божхона тўловлари тўғри қўлланганини баҳолашга қаратилган хавфга асосланган ҳисоб-таҳлилий аудит механизмидир.

### **Божхона аудитида аудит далилларининг аҳамияти**

Божхона аудитида аудит далиллари ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Божхона расмийлаштируви жараёнида декларация ва унга илова қилинган ҳужжатлар асосий манба бўлса, товарлар чиқарилгандан кейинги аудитда далиллар доираси анча кенгаяди.

Аудит далиллари қуйидаги гуруҳларга ажратилиши мумкин:

божхона декларациялари ва уларга илова қилинган ҳужжатлар;  
ташқи савдо шартномалари ва инвойслар;  
транспорт, суғурта ва логистика ҳужжатлари;  
банк тўлов ҳужжатлари ва валюта операциялари маълумотлари;  
бухгалтерия регистрлари ва молиявий ҳисоботлар;  
омбор кирим-чиқим ҳужжатлари ва инвентаризация далолатномалари;  
электрон ҳисобварақ-фактуралар;

солиқ ҳисоботлари;

товар келиб чиқиши, мувофиқлик ва рухсатнома ҳужжатлари;

олдинги аудит ва божхона назорати натижалари.

Жаҳон божхона ташкилоти ёндашувига кўра, товарлар чиқариб юборилгандан кейинги божхона аудити ташқи иқтисодий фаолият иштирокчисининг тижорат маълумотлари, шартномалари, молиявий ва номолиявий ҳисоб ёзувлари, товар қолдиқлари ҳамда бошқа активларини текширишни қамраб олади. Бу ҳолат божхона аудитида аудит далиллари фақат декларация ва унга илова қилинган ҳужжатлар билан чекланмасдан, тадбиркорнинг умумий молия-хўжалик фаолиятига оид маълумотлар билан ҳам тасдиқланиши зарурлигини англатади.

Божхона аудитида ҳужжатнинг мавжудлиги етарли эмас. Масалан, инвойс мавжуд бўлиши божхона қиймати тўғри эканини автоматик равишда исботламайди. Инвойс қиймати банк тўлови, контракт, бухгалтерия кирими, омбор ҳужжати, ички реализация нархи ва ўхшаш товарлар нархи билан солиштирилиши лозим. Худди шунингдек, ТИФ ТН коди товар номи билан эмас, балки товарнинг таркиби, вазифаси, техник хусусияти ва ишлаб чиқарувчи ҳужжатлари билан тасдиқланиши керак.

### **Миллий қонунчилик ва халқаро стандартлар уйғунлиги**

Ўзбекистон миллий қонунчилигида божхона аудити институти босқичма-босқич ривожланмоқда. ВМК-700-сон қарор билан аудит шакллари ахборот тизимидаги хавф даражалари асосида танлаш, камерал ва сайёр аудит ўртасида фарқ белгилаш, камерал аудит натижалари асосида сайёр аудитга ўтиш, ҳужжатлар тақдим этилмаслиги ва товарлар сақланадиган жойларга чиқиб текшириш зарурати каби ҳолатлар тартибга солинган.

ПФ–250-сон Фармонда эса божхона аудитининг янги босқичи белгиланган. Унда божхона органлари ва тадбиркорлар ўртасида маслаҳат ва ҳуқуқий тушунтиришлар орқали ҳамкорликни кучайтириш, “маслаҳатчи-аудитор” тамойилини жорий этиш, аудит натижаларини тадбиркорлар

кесимида очик тарзда такдим этиш, ижобий баҳоланган тадбиркорларни рағбатлантириш ва салбий баҳоланган субъектларнинг кейинги операцияларида юқори хавф даражасини инобатга олиш назарда тутилган.

Бу ҳолат миллий божхона аудити тизими халқаро стандартлар билан уйғунлашиб бораётганини кўрсатади. Хусусан, Жаҳон савдо ташкилоти аудит натижаларидан хавфларни бошқариш тизимида фойдаланишни тавсия этса, Жаҳон божхона ташкилоти товарлар чиқариб юборилгандан кейинги божхона аудитини тадбиркорларнинг қонунчилик талабларига риоя этиш даражасини баҳолаш ва яхшилашга қаратилган механизм сифатида белгилайди.

Шу билан бирга, амалиётда божхона аудитини янада такомиллаштириш учун қуйидаги методологик масалалар долзарблигича қолмоқда:

биринчидан, божхона аудитига танлашда хавф индикаторларини ягона интеграл индекс орқали баҳолаш;

иккинчидан, камерал аудитдан сайёр аудитга ўтиш мезонларини балл тизими асосида белгилаш;

учинчидан, “маслаҳатчи-аудитор” механизми орқали тадбиркорларга камчиликларни ихтиёрий бартараф этиш имкониятини бериш;

тўртинчидан, аудит натижаларини тадбиркорлик субъектларининг кейинги хавф профили ва барқарорлик рейтингига боғлаш;

бешинчидан, рақамли аудит модели орқали божхона юк декларацияси, банк, бухгалтерия, омбор ва солиқ маълумотларини ягона электрон аудит изига боғлаш.

### **Муаллифлик ёндашуви ва илмий таклифлар**

Тадқиқот натижасида божхона аудитининг иқтисодий мазмунини очиб бериш бўйича қуйидаги муаллифлик ёндашувлари ва илмий таклифлар шакллантирилди.

Божхона аудитини товарлар чиқариб юборилгандан кейинги назоратнинг фақат ҳуқуқий шакли сифатида эмас, балки ташқи иқтисодий фаолият иштирокчисининг молия-хўжалик операцияларини аудит далиллари

асосида баҳоловчи ҳисоб-таҳлилий механизм сифатида талқин этиш мақсадга мувофиқ.

Шу билан бирга, амалиётда қўлланилаётган декларация, шартнома, инвойс, банк тўловлари, бухгалтерия, омбор, электрон ҳисобварақ-фактура ва солиқ ҳисоботи маълумотларини солиштириш жараёнини ягона ҳисоб-таҳлилий модель асосида тизимлаштириш мақсадга мувофиқ. Бунда ҳар бир маълумот манбаи аудит далили сифатида баҳоланиб, улар ўртасидаги номуносибликлар божхона аудити хавф индексини шакллантириш учун алоҳида хавф индикатори сифатида ҳисобга олиниши лозим.

Аудит натижаси фақат далолатнома билан тугамаслиги лозим. У тадбиркорнинг кейинги хавф профили, барқарорлик рейтинги ва кейинги божхона назорати интенсивлигини белгилашда фойдаланилиши керак.

Божхона аудитини такомиллаштириш мақсадида божхона, банк, солиқ, бухгалтерия, омбор ва электрон ҳисобварақ-фактура маълумотларини ягона рақамли муҳитда солиштириш, хавф индикаторларини автоматик шакллантириш ҳамда аудит шаклини танлашда аудитор қарорини ахборот-таҳлилий жиҳатдан қўллаб-қувватлашга асосланган рақамли божхона аудити моделини шакллантириш таклиф этилади.

### **Хулоса**

Тадқиқот натижалари қуйидаги хулосаларни шакллантириш имконини берди.

Биринчидан, божхона аудити товарлар чиқариб юборилгандан кейин амалга ошириладиган оддий текширув эмас, балки божхона декларациялари, ташқи савдо шартномалари, банк тўловлари, бухгалтерия регистрлари, омбор маълумотлари, солиқ ҳисоботлари ва бошқа аудит далилларини ўзаро солиштиришга асосланган ҳисоб-таҳлилий аудит механизми ҳисобланади.

Иккинчидан, товарлар чиқариб юборилгандан кейинги назорат тизимида божхона аудити савдони соддалаштириш ва қонунчиликка риоя этилишини таъминлаш ўртасидаги мувозанатни сақлайди. У паст хавфли ташқи савдо иштирокчилари учун расмийлаштирувни тезлаштириш, юқори

хавфли операцияларни эса кейинги босқичда чуқур текшириш имконини беради.

Учинчидан, халқаро манбаларда товарлар чиқариб юборилгандан кейинги божхона аудити хавфга асосланган, тадбиркорларнинг қонунчилик талабларига риоя этиш даражасини баҳолашга хизмат қилувчи ҳамда уларнинг тижорат, молиявий ва хўжалик маълумотларини комплекс текширишни назарда тутувчи механизм сифатида талқин этилади.

Тўртинчидан, Ўзбекистонда божхона аудити институти ҳуқуқий жиҳатдан шаклланиб бормоқда. ВМҚ-700-сон қарор аудит шакллари хавф даражалари асосида танлашни белгиласа, ПФ-250-сон Фармон “маслаҳатчи-аудитор”, аудит натижаларини баҳолаш, ижобий баҳоланган тадбиркорларни рағбатлантириш ва салбий баҳоланган субъектларнинг кейинги операцияларида юқори хавф даражасини инобатга олиш механизмларини назарда тутди.

### **Фойдаланилган адабиётлар ва манбалар**

Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодекси.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2025 йил 6 ноябрдаги 700-сон қарори “Божхона соҳасидаги айрим тартиб-таомилларни янада такомиллаштириш тўғрисида”.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 17 декабрдаги ПФ-250-сон Фармони “Божхона маъмуриятчилиги ва ташқи савдо тартиботларини янада соддалаштириш ва самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”.

Азизов Ш.Ў. Божхона аудити методологиясини ривожланган Шарқий Осиё давлатлари тажрибаси асосида ўрганиш ва уни Ўзбекистонда қўллаш имкониятлари. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали, 2018 йил, 2-сон.

World Trade Organization. Agreement on Trade Facilitation, Article 7.5 - Post-clearance audit. (Манба: [WTO](#)).

World Customs Organization. Guidelines for Post-Clearance Audit. (Манба: [WCO](#)).

World Customs Organization. Customs Risk Management Compendium. (Манба: [WCO](#)).

World Bank. Post Clearance Audit: Reference and Implementation Guide. (Манба: [World Bank](#)).

Widdowson D. Managing Customs Risk and Compliance: An Integrated Approach. World Customs Journal, 14(2), 63–80. (Манба: [World Customs Journal](#)).

Gao, Kuang va бошқалар. Can Robotic Process Automation Technology Enable Risk Data Analysis for Customs' Post-Clearance Audit: A China Customs Case Study. World Customs Journal. (Манба: [World Customs Journal](#)).